

Nederlands Tijdschrift voor Kerk en Recht, Bijdrage, 1(2007), 1-15

A.P.H. Meijers

Het verbod op smalende krenkende godslastering: een legitieme strafbepaling?

1. Inleiding

Naar Nederlands strafrecht is openlijke godslastering strafbaar. Het is een misdrijf tegen de openbare orde. Naar aanleiding van de moord op Theo van Gogh in 2004 ontstond in de Tweede Kamer een discussie over de zin en legitimiteit van deze strafbepaling¹.

De vraag speelde, of deze bepaling in de huidige pluriforme Nederlandse samenleving gehandhaafd moet worden. Een daarmee verwante vraag was, of deze strafbepaling gelovige burgers niet boven burgers zonder geloof bevoordeelt, door hen exclusief tegen krenkingen van hun geloofsovertuigingen te beschermen. Het zou bovendien om een obsoleete bepaling gaan. Er werd een motie ingediend om de bepaling te schrappen. Door minister Donner werd de motie ten stelligste ontraden. De motie werd vervolgens niet aanvaard. De hoofdreden was, dat na de maatschappelijke beroering die door de moord op Theo van Gogh was ontstaan, het niet het juiste moment was om deze kwestie zorgvuldig te kunnen bespreken².

Sindsdien is de strafbaarheid van godslastering niet van de maatschappelijke en politieke agenda verdwenen. In de Tweede Kamer werden vragen gesteld naar aanleiding van het televisieprogramma *God bestaat niet* (2005) en de tournee van Madonna (kruisigingact) (2006)³. Maatschappelijke beroering ontstond ook naar aanleiding van het publiceren van de zgn. Mohammed-cartoons in tijdschriften en kranten (2005).

In deze bijdrage staat de strafbaarheid van godslastering centraal. Na een typering van godslastering als rechtsbegrip en een beschrijving van de strafbaarheid ervan naar canoniek recht, wordt nader ingegaan op de betekenis en reikwijdte van de Nederlandse strafbepaling en het constitutionele karakter ervan.

¹ Handelingen II, 2004/2005, 1335-1342.

² Handelingen II, 2004/2005, 1420-1424, 1431-1432, 1437-1439, 1446-1447; 1661-1664. Het Nederlands Juristenblad publiceerde een aparte uitgave over deze problematiek, zie NJB, 79(2004), 2328-2355.

³ Handelingen II, 2004/2005, 4249-4250; id., 2005-2006, 4287-4288.

De analyse wil verduidelijken, dat godslastering als strafrechtelijk begrip moeilijk te hanteren is. Het veronderstelt een gedeeld godsbegrip, dat iedere godsdienst kent, maar waarin de godsdiensten zich onderling onderscheiden. Godslastering is daarmee een kerkordelijk begrip. In een pluriforme samenleving, waarin de staat zich ten opzichte van de burgerlijke godsdienstigheid neutraal verhoudt en waar de scheiding van kerk en staat als ordenend beginsel geldt, is godslastering als burgerlijk rechtsbegrip moeilijk te hanteren. Maar de constitutioneel gewaarborgde godsdienstvrijheid en de eerbiediging ervan, waarop deze strafbepaling steunt, pleiten niet zozeer voor schrapping van de bepaling, maar vragen om een herformulering ervan. Wat het laatste betreft, wordt aan het einde van de bijdrage een suggestie gedaan.

2. Godslastering: het begrip

In Nederland is de betekenis van het begrip godslastering ontleend aan de joods-christelijke cultuur.

In de bijbelse decaloog (de tien geboden) handelen de eerste drie geboden over de goddelijke Persoon en de verhouding van het Joodse volk tot God. Deze geboden hebben voor het Joodse volk als het ware een constitutief karakter. De kern ervan is de erkenning en eerbiediging van Gods naam en Gods verheven waardigheid. Het derde gebod verbiedt misbruik van Gods naam. Godslastering staat in samenhang met dit gebod. Het misbruik kan bestaan in het vervloeken of beledigen van dan wel spotten met Gods naam en het zweren bij Gods naam. Het Oude Testament beschouwt godslastering als een zwaar vergrijp, waarop de doodstraf staat. Het prevaleert aan de majesteitsschennis. In meer brede zin, wordt ook het honen en onderdrukken van het Gods volk als godslasterlijk beschouwd. In deze zin verstaat het Nieuwe Testament het verachten van het christelijk geloof als godslasterlijk⁴.

De christelijke theologie typeert godslastering kortweg als het boosaardig spreken over God (*mala verba de Deo dicere*). De middeleeuwse scholastieke theologie verfijnt dit. Godslastering is de krenking van Gods verheven goedheid en liefde. De krenking kan bestaan in het ontkennen van hetgeen aan God toekomt en het toekennen aan God, hetgeen Hem niet toekomt. Ook het toekennen aan de mens, van hetgeen alleen God toekomt, wordt als godslasterlijk aangemerkt. Aldus concentreert de christelijke theologie zich, wat godslastering betreft, op de bescherming van Gods verheven waardigheid.

⁴ J. Blinzler, Gotteslästerung, in: LThK-2, Bnd. 4, 1960, 1117-1119, Jörg Müller-Volbehr, Gotteslästerung, in: EvStL-2, 1975, 906-907, id. Gotteslästerung, in: EvStL-3, 1987, 1192-1194, D. Piattelli, Religionsvergehen, in: ThRealE, Bnd. 29, 1998, 51-54.

De scholastieke leer onderscheidt verder geheime en publieke, eigenlijke en oneigenlijke, en directe en indirecte godslastering.

Van geheime godslastering is sprake, wanneer iemand in zijn geweten voor anderen niet waarneembaar God lastert. Publieke godslastering is het openlijk, dat wil zeggen voor anderen waarneembaar, lasteren van God.

Eigenlijke godslastering is het willens en wetens rechtstreeks honen en bespotten van God. Oneigenlijke is de niet-rechtstreekse verachting Gods, zoals dit doorgaans gebeurt bij schelden en vloeken.

Directe godslastering betreft zich rechtstreeks op de goddelijke Persoon, dat wil zeggen op de goddelijke Drievuldigheid (Vader, Zoon, Heilige Geest). Indirecte godslastering is het bespotten en honen van personen en zaken, waarin Gods werken zichtbaar worden. Het gaat hierbij onder meer om Maria, de apostelen, martelaren en heiligen. Maar ook goederen kunnen object van indirecte godslastering zijn. Men kan hierbij denken aan cultusvieringen (zoals de sacramenten), cultusplaatsen (zoals kerkgebouwen en begraafplaatsen) en cultusvoorwerpen (zoals relikwieën of iconen). Deze vorm van godslastering staat ook als heiligschennis bekend.

Kortom: godslastering omvat de verachting van God en Zijn werken oftewel van God en het goddelijke⁵.

Godslastering is niet alleen het domein van de theologie, maar ook van het recht. Zowel het kerkelijk als burgerlijk recht kennen godslastering als een delict⁶.

Bekend is Novelle 77 van het Corpus Iuris Civilis van keizer Justinianus (6^e eeuw). Deze novelle verbiedt godslastering uit angst voor Gods wraak. De novelle wijst op de maatschappelijke gevolgen van godslastering, zoals hongersnood, aardbevingen en epidemieën. De straffen zijn streng: lijfstraffen en de doodstraf. Opgemerkt moet worden, dat niet alleen de belediging van God de strafbaarheid rechtvaardigt, maar ook (en wellicht evenzeer) het voorkomen en afwenden van maatschappelijke rampen. De strafbaarstelling van godslastering dient daarmee een maatschappelijk belang: het algemeen welzijn, dat door de godslasteraar in gevaar wordt gebracht.

Het Corpus Iuris Canonici (16^e eeuw) regelt godslastering als heiligschennis. Het eerste boek, het Decreet van Gratianus (12e eeuw), citeert een regeling, die godslastering als delict tegen de eenheid van de kerk strafbaar stelt. Zoals in de novelle van Justinianus beoogt de

⁵ B. Maier, Religionsvergehen, in: ThRealE, Bnd. 29, 49-51, A. Molien, Blasphème et Blasphémateurs, in: DDC, Tome 2, 1937, 902-908, V. Oblet, Blasphème, DThC, Tome 2, 1910, 907-910.

⁶ Zie ook: A. Molien, Blasphème et Blasphémateurs, in: DDC, Tome 2, 1937, 908-916.

strafbaarheid het samenleven, i.c. het kerkelijk samenleven, te beschermen en daarmee het algemeen welzijn⁷.

De besluiten van het Vijfde Lateraans Concilie (16e eeuw) geven een aardig inzicht in de straffen, die door de kerk werden opgelegd. Voor degenen die openlijk godslastering plegen, zijn er onderscheiden straffen afhankelijk van het feit of zij dit delict voor de eerste, tweede of derde keer plegen. Voor een clericus strekken de straffen zich van geldboete tot ontneming van het kerkelijk ambt uit. Voor de adel van geldboete tot verlies van de adelstand. Een burger werd met een gevangenisstraf gestraft. Een burger die voor de derde keer godslastering pleegde, moest een hele dag voor de hoofdkerk staan met de muts der schande (mitra infami) op zijn hoofd⁸. Het burgerlijk recht kende doorgaans strengere straffen, zoals het knuppelen en doorpriemen van de tong.

Aldus heeft het begrip godslastering binnen een christelijke cultuur betekenis gekregen. Het veronderstelde godsbegrip is het christelijk godsbegrip. De strafbaarheid, zowel kerkelijk als burgerlijk, heeft niet alleen de bescherming van de goddelijke Persoon (tegen beledigingen), maar ook de handhaving van het vredig samenleven en daarmee handhaving van de openbare orde op het oog.

In deze context is er sprake van samengaan en verstrengeling van burgerlijk en kerkelijk leven. De samenleving was de christelijke samenleving, die alle maatschappelijke geledingen doordrong. Godslastering was daarmee een gedeeld rechtsbegrip van het kerkelijk en burgerlijk recht.

Deze situatie verandert, als het burgerlijk en kerkelijk samenleving niet meer vergaand samenvallen, en kerk en staat zich steeds meer van elkaar onderscheiden. Deze ontwikkeling heeft zich in de 18^e, 19^e en 20^e eeuw voltrokken.

3. Godslastering als kerkelijk delict

In de 18^e en 19^e eeuw ontwikkelt zich binnen de rooms-katholieke Kerk een kerkleer, die de zelfstandigheid en onafhankelijkheid van de kerk ten opzichte van (met name) de nationale Staat benadrukt. Deze zgn. *societas perfecta* - leer was tot aan het midden van de 20^e eeuw de dominante kerkleer⁹.

Mede op basis van deze kerkleer heeft het canoniek recht, de rechtsorde van de rooms-katholieke kerk, een publiekrechtelijk karakter. Het canoniek recht kent een eigen rechtscodificatie: de *Codex Iuris Canonici*.

⁷ *Corpus Iuris Canonici*, C, XXIII, q. 5, c. 35; zie ook: X, V, t. 26, c. 2.

⁸ Concilium Lateranense V, Sessio IX, *Bulla reformationis curiae*, uit: *Conciliorum Oecumenorum Decreta*, (J. Alberigo e.a.), 1973, 621,38-622,44.

⁹ Zie: A.P.H. Meijers, *Wie vreest wie*, Dies Natalis KTU 1999, Utrecht, 1999, 25-28.

Binnen het canoniek strafrecht neemt godslastering een bescheiden plaats in. Het strafrecht regelt godslastering niet als een zwaar kerkelijk vergrijp. De achtergrond hiervan is, dat de zware vergrijpen tegen het katholieke geloof en de katholieke geloofsgemeenschap apart zijn geregeld. Wie zo'n delict pleegt, belooft de excommunicatie¹⁰.

De Codex van 1917 regelt godslastering als een religiedelict. Wie dit delict pleegt, dient naar het wijze oordeel van het bevoegde kerkelijke gezag gestraft te worden, zeker wanneer het om een clericus gaat¹¹. De bepaling omschrijft niet wat godslastering is.

De commentaren typeren godslastering als het beschimpend spreken tegen God (*contumeliosa locutio in Deum*). Godslastering kan door woord, geschrift, beeld, gebaren en handelingen plaatsvinden. Openlijke en zowel directe als indirecte godslastering zijn strafbaar. De vernedering en belediging van God en de ergernis die daardoor bij mensen ontstaat, is de rechtsgrond die de strafbaarheid van openlijke godslastering rechtvaardigt. De ergernis, aldus de commentatoren, betreft zich zowel op de katholieke geloofsgemeenschap als de samenleving als geheel. De ergernis binnen de geloofsgemeenschap is evident. De godslasteraar beledigt immers God, die door de geloofsgemeenschap wordt aanbeden en geprezen. Wat de samenleving betreft, wordt erop gewezen, dat de godslasteraar de publieke waarde van de godsdienst niet respecteert, en daarmee een fundament van het kerkelijk en burgerlijk samenleven aantast. Daarom dient godslastering zowel naar kerkelijk als naar burgerlijk recht strafbaar zijn. Maar voor de strafbaarheid naar kerkelijk en burgerlijk recht wordt op onderscheiden grondslagen gewezen. De grondslag voor het kerkelijk recht is de godslastering zelf, en de ergernis die daardoor binnen de geloofsgemeenschap ontstaat. De grondslag voor het burgerlijk recht is de handhaving van de openbare orde in casu de godsdienstvrede¹². Wat de legitimering van de strafbaarheid betreft, maakt de canonieke rechtsleer derhalve een onderscheid tussen het belang van de kerk en het belang van de staat.

¹⁰ De geloofsdelicten zijn apostasie (geloofafval), heresie (ketterij) en schisma (kerkscheuring), zie: R.G.W. Huysmans, Kerkelijk Strafrecht, Sancties in de Kerk, Novum Commentarium Lovaniense, Leuven, Peeters, 2005, 248-253.

¹¹ C. 2323\ CIC1917, Qui blasphemaverit vel periurium extra iudicium commiserit, prudenti Ordinarii arbitrio puniatur, maxime clericus. (Wie godslastering of buitengerechtighe meened heeft gepleegd, dient naar het wijze oordeel van de Ordinarius te worden gestraft, vooral de clericus (vert. aphm).

¹² "Die Bosheit der Gotteslästerung besteht in der Herabwürdigung der Ehre Gottes und dem Ärgernis, das hierdurch anderen gegeben wird.", K. Mörsdorf, Kirchenrecht, III. Band, Prozeß- und Strafrecht, Paderborn, Schöningh, 1979, 433-434 (citaat, 433), F.X. Wernz, Ius Canonicum, Tomus VII, Ius poenale ecclesiasticum, Roma, Gregoriana, 1937, 455-460.

In 1983 is het vernieuwde kerkelijk wetboek vastgesteld. In het kerkelijk strafrecht zijn veel bepalingen komen te vervallen. Dat geldt ook voor godslastering als zelfstandig kerkelijk delict. Toch is het begrip niet uit het strafrecht verdwenen. Godslastering komt nog in een strafbepaling voor, die het misbruik van massamedia regelt.

De huidige canon 1369 bepaalt, dat wie in een publieke voorstelling of voordracht of in een publiek verspreid geschrift of anderszins bij het gebruik van sociale communicatiemiddelen een godslastering uit, met een rechtvaardige straf gestraft dient te worden. Naast godslastering worden nog andere vormen van misbruik opgesomd¹³.

De bepaling geldt alleen voor katholieken en beoogt de sociale rust binnen de katholieke kerk te waarborgen. Aannemelijk is, dat overeenkomstig de canonieke rechtsleer zowel de directe als de indirecte godslastering worden bedoeld. De bepaling stelt echter openlijke godslastering niet als zodanig meer strafbaar, maar alleen met gebruik van sociale communicatiemiddelen. Daarmee is de strafbaarheid ingeperkt.

Het is een opzetdelict. De pleger dient de wil en intentie te hebben om zich godslasterlijk uit te laten of te gedragen. Het publiek karakter is geobjectiveerd: de godslastering dient voor anderen waarneembaar te kunnen zijn¹⁴.

De op te leggen straf is onbepaald. De kerkelijk rechter dient daarom zowel de straf als de strafmaat te bepalen. Er kan geen levenslange straf worden opgelegd. Evenmin kan een genezingsstraf worden opgelegd, tenzij de ernst van het gepleegde delict dit volstrekt vereist.

Genezingsstraffen hebben tot doel de kerkelijk delinquent tot inkeer en bekering te brengen. Deze straffen omvatten het verbod om voor te gaan in liturgische vieringen, de sacramenten te ontvangen en kerkambtelijke bevoegdheden uit te oefenen. Uitboetingsstraffen oftewel vergeldingsstraffen, die tot doel hebben de ergernis weg te nemen en de rechtvaardigheid te herstellen, kunnen wel worden opgelegd, zij het tijdelijk. Uitboetingsstraffen zijn onder meer een verbod of gebod om op een bepaalde plaats te verblijven, ontneming van een ambt, taak of functie,

¹³ Canon 1369 - Qui in publico spectaculo vel concione, vel in scripto publice evulgato, vel aliter instrumentis communicationis socialis utens, blasphemiam profert, aut bonos mores graviter laedit, aut in religionem vel Ecclesiam iniurias exprimit vel odium contemptumve excitat, iusta poena punitur.

(Wie in een publieke voorstelling of voordracht of in een publiek verspreid geschrift of anderszins bij het gebruik van sociale communicatiemiddelen een godslastering uitspreekt of de goede zeden ernstig schendt, of jegens de godsdienst of de Kerk beledigingen uit of tot haat of verachting aanzet, dient met een rechtvaardige straf gestraft te worden.)

De zinsnede 'blasphemiam profert' kan mijns inziens beter vertaald worden met 'een godslastering tot uitdrukking brengt' of 'een godslastering openbaar maakt', omdat ook door handelingen en gedragingen godslastering kan worden gepleegd.

¹⁴ Zie: A. Borrás, *Les sanctions dans l'Eglise*, Paris, Tardy, 1990, 171-172, R.G.W. Huysmans, o.c., 133-137, 260-261, K. Lüdicke, *MK CIC*, cc. 1321, 1369.

schorsing en overplaatsing. Tenslotte is het mogelijk, een boetedoening op te leggen, dat wil zeggen een werk van godsdienstige, vrome of caritatieve aard¹⁵.

Samengevat: godslastering neemt binnen het canoniek recht een bescheiden plaats in.

Vergeleken met de periode van de Codex van 1917, waarin kerkjuristen godslastering ook in haar maatschappelijke dimensie beschouwden, wordt godslastering nu als een kerkelijk delict beschouwt, dat de geloofsgemeenschap als zodanig aangaat.

4. Godslastering als burgerlijk delict

De vanuit de 19^e eeuw ontwikkelde Nederlandse staatsleer berust op het Franse Verlichtingsdenken. Als beginselen gelden de neutraliteit van de nationale staat ten opzichte van burgerlijke godsdienstigheid en daarmee samenhangend de scheiding van kerk en staat. Nederland kent geen staatskerk. De burgerlijke godsdienstvrijheid wordt erkend en gewaarborgd. Dit betekent, dat burgerlijke overheid zich niet inmengt in typisch godsdienstige en kerkelijke aangelegenheden en zich ten aanzien daarvan zeer terughoudend opstelt.

Ook het Nederlands Strafwetboek berust op de Franse codificatie.

In de 17e en 18e eeuw werd godslastering in Frankrijk nog met zware lijfstraffen en zelfs met de doodstraf gestraft. Na de Franse Revolutie werd godslastering als delict afgeschaft. Geïnspireerd op het Verlichtingsdenken werden in de Code Pénal alleen bepalingen opgenomen, die de vrije godsdienstbeoefening van burgers beschermde tegen verhinderingen en verstoringen ervan¹⁶.

Steunend op de Code Pénal kent het Nederlands strafrecht enkele religiedelicten. Deze beschermen 'de openbare samenkomst tot het belijden van godsdienst'. Ze zijn opgenomen in de vijfde titel van het wetboek, dat misdrijven tegen de openbare orde regelt. Deze bepalingen berusten op twee rechtsgronden: enerzijds het waarborgen van de burgerlijke godsdienstvrijheid en anderzijds het handhaven van de openbare orde (in casu de godsdienstvrede). Zo is het verhinderen of verstoren van openlijke godsdienstige samenkomsten strafbaar (WSr, artt. 145, 146). Hetzelfde geldt voor het bespotten van een kerkelijk bedienaar

¹⁵ Cnf. c. 1349, io. cc. 1331-1340. Zie: R.G.W. Huysmans, o.c., 104-106, 222-223.

¹⁶ A. Molien, Blasphème et Blasphémateurs, in: DDC, Tome II, 1937, 918-920.

en het beschimpen van aan de eredienst gewijde voorwerpen tijdens godsdienstige vieringen (WSr, art. 147 sub 1° en 2°)¹⁷.

In de dertiger jaren van de 20e eeuw, werden bepalingen aan het Wetboek van Strafrecht toegevoegd, die godslastering strafbaar stellen.

Aanleiding hiertoe waren herhaalde uitlatingen van communisten over christenen en het christendom in de jaren twintig en dertig. Het betrof derhalve uitlatingen van burgers, die het christelijk geloof niet aanhangen. Mede op verzoek van het parlement werd een wetsvoorstel ingediend, dat op het Duitse strafrecht steunde. Dit wetsvoorstel werd niet zonder slag of stoot aanvaard. De discussie ging onder meer over de beperking van de vrijheid van meningsuiting, waartoe deze bepalingen aanleiding zouden kunnen zijn; over de precieze betekenis van het begrip godslastering als strafbaar feit; en over de vraag of deze wet christelijke burgers niet bevoordeelt boven andere burgers, doordat de wet het christendom tegen atheïstische kritiek beschermt. In reactie daarop werd benadrukt, dat het artikel geen directe godslastering strafbaar stelt, en dat het artikel kritiek op godsdienst en godsdienstigheid niet verbiedt. Maar het gaat om de bescherming van de godsdienstige burgers tegen openlijke onnodig kwetsende uitlatingen aangaande hun godsdienst en godsdienstigheid, hetgeen tot ergernis en maatschappelijke onrust kan leiden. Het gaat derhalve om de bescherming van de godsdienstvrijheid en de handhaving van de openbare orden. Hoe dan ook in 1932 werd deze wet aangenomen, die als de Lex Donner bekend staat¹⁸.

Aldus werd aan art. 147 een bepaling toegevoegd, die godslastering als misdrijf strafbaar stelt (WSr, art. 147 sub 1^{o19}) en verder nog een bepaling opgenomen, die het openbaar zichtbaar plaatsen van godslasterlijke woorden of afbeeldingen als overtreding regelt (WSr, art. 429bis). Naar aanleiding van een rechterlijke uitspraak werd in 1934 nog een lacune aangevuld, die het verspreiden en openlijk tentoonstellen van godslasterlijke geschriften en afbeeldingen strafbaar stelt (WSr, art. 147a)²⁰.

De bepalingen zijn in het strafwetboek in de titels ondergebracht, die misdrijven en overtredingen tegen de openbare orde regelen. De

¹⁷ Art. 147, sub 1° en 2° heeft ook betrekking individuele godsdienstbeoefening, zoals een pastoraal gesprek en de individuele bediening van sacramenten.

Zie ook: Art. 2, Zondagswet.

¹⁸ Wet 4 november 1932, Stb. 1932, 524. Zie: J. Plooy, *Strafbare Godslastering*, Amsterdam, Buijten & Schipperheijn, 1986, 28-33, 44-67, E.J. de Roo, *Godslastering*, Rechtsvergelijkende studie over blasfemie en andere religiedelicten, Deventer, Kluwer, 1970, 87-88, 95-99.

¹⁹ De toenmalige onderdelen sub 1° en 2° van art. 147, werden omgenummerd in sub 2° en 3°.

²⁰ Rechtbank Almelo, 13 juni 1933, NJ, 1934,107.

strafbepalingen hebben derhalve met name het handhaven van de openbare orde op het oog²¹.

Het huidige artikel 147, sub 1°, WSr luidt:

Met gevangenisstraf van ten hoogste drie maanden of geldboete van de tweede categorie wordt gestraft:

1° - Hij die zich in het openbaar, mondeling of bij geschrift of afbeelding, door smalende godslasteringen, op voor godsdienstige gevoelens krenkende wijze uitlaat; (...).

Hier wordt kort ingegaan op de betekenis van de afzonderlijke bestanddelen van deze bepaling²².

Mondeling of bij geschrift of afbeelding is duidelijk. Het kan gaan om verbale of op schrift gestelde uitlatingen, maar ook om afbeeldingen, zoals cartoons. Feitelijke handelingen en bewegingen vallen er buiten, waarschijnlijk omdat het precieze communicatieve karakter ervan moeilijk te duiden is.

Openbaar wordt breed verstaan. Het gaat om voor het publiek (c.q. voor de burger) toegankelijke plaatsen en media, inclusief theater, toneel en publiciteitsmedia. Het betreft het domein, waar burgers uitlatingen kunnen waarnemen. *Openbaar* is een geobjectiveerd bestanddeel. Het gaat om het publieke domein waar personen uitlatingen kunnen waarnemen, los van het feit of ze werkelijk door iemand waargenomen zijn.

Op voor godsdienstige gevoelens krenkende wijze is eveneens een geobjectiveerd bestanddeel. De uitlatingen moeten godsdienstige gevoelens kunnen krenken. Godslastering is een gevaarzettingdelict en de rechter kan zich door deskundigen laten adviseren²³.

Smalende lasteringen wil zeggen, dat het gaat om honende spottende onnodig onfatsoenlijke boosaardige uitlatingen. Er dient sprake te zijn van een subjectieve intentie - een gemene gezindheid - om smalend te krenken²⁴.

De smalende lastering kent twee dimensies: enerzijds de gerichtheid op het krenken van godsdienstige gevoelens van medeburgers en anderzijds het honen en bespotten van de goddelijke Persoon.

²¹ Het gaat hier om de afbakening van de zgn. *Gefühlsschutztheorie* en de *Friedensschutztheorie* ten opzichte van elkaar. In de Nederlandse wetgeving ligt het accent op de handhaving van de openbare orde en daarmee op *Friedensschutztheorie*.

Zie: E.J. de Roo, o.c., 31-35, 42-43.

²² Zie ook: J. Plooy, o.c., 34-41, E.J. de Roo, o.c., 99-129.

Alle godslasteringsbepalingen kennen de bestanddelen *smalende godslastering* en *voor godsdienstige gevoelens krenkend*. Deze elementen vormen de kern van de delictomschrijving.

²³ Rb. Amsterdam, 3 november 1966, NJ, 1966, 450.

²⁴ HR, 2 april 1968, NJ, 1968, 373.

In de art. 147a en 429bis WSr is 'smalend' geobjectiveerd. Een voorstel is om in deze bepalingen 'smalend' door 'smadend' te vervangen. Zie hierover: E.J. de Roo, o.c., 129-131, J. Plooy, 37-39.

In verhouding tot de burgers is sprake van onrechtmatige *accapatie*. In het geval van godslastering eigent iemand zich de godsdienstige overtuiging van een ander toe om die persoon in zijn persoonlijke levensovertuiging te bespotten en daarmee te krenken. Het is een daad van belediging, door zich van de persoonlijke (in casu de godsdienstige) levenssfeer van een ander iets toe te eigenen, om die ander daarmee te krenken. Vanuit dit gezichtspunt is duidelijk, dat de strafbepaling geen directe godslastering op het oog heeft en evenmin indirecte godslastering, die de werken Gods in de wereld raakt. De bepaling heeft de situatie op het oog, dat een burger, gelovig of ongelovig, een gelovige burger in zijn godsdienstige levensovertuiging krenkt. De godslastering is de gestalte, waarop de krenking plaatsvindt. Daarmee heeft de bepaling een wat paradoxaal karakter, door met behulp van het begrip godslastering niet de strafbaarheid van directe en indirecte godslastering te willen regelen, maar de bescherming van de gelovige burger tegen onrechtmatige *accapatie* van zijn godsdienstige levensovertuiging.

Maar - om strafbaar te zijn - moet de smalende lastering op de goddelijke Persoon gericht zijn. *Godslastering* is het in het oog springende element van de strafbepaling, dat de burgerlijke strafrechter moet interpreteren. Op grond van de staatsneutraliteit ten opzichte van godsdienstige aangelegenheden en de scheiding van kerk en staat, zal de rechter zich terughoudend moeten opstellen en zich niet inlaten met godsdienstige, kerkelijke en theologische aangelegenheden (interpretatieve terughoudendheid). De interpretatie van het begrip *godslastering* brengt de burgerlijke rechter als het ware in een spagaat. Enerzijds dient hij zich terughoudend op te stellen, en anderzijds wordt hij - door de wetgever gedwongen - het begrip godslastering te interpreteren en toe te passen.

Uit de rechtsspraak blijkt, dat de rechter zich op het christelijk godsbeeld beroept: het gaat om het lasteren van de goddelijke Drievuldigheid (Vader, Zoon Jezus Christus, Heilige Geest). De rechterlijke uitspraken hangen natuurlijk samen met de aangeklaagde en te beoordelen situatie. Daarin blijkt, dat de rechter zich op de godsdienstige gevoelens der christenheid beroept, namelijk op hetgeen gelovigen hier te lande als een persoonlijke verschijningsvorm van God beschouwen. Het doet er evenwel niet toe of weinigen of velen dit belijden²⁵. Het gaat dus niet alleen om de bescherming van de meerderheid, maar ook van minderheden, zoals dat in een pluriforme democratische samenleving betaamt.

Hoe dan ook rechtvaardigt dit de conclusie, dat de burgerlijke rechter het begrip *godslastering* mede interpreteert aan de hand van een interpretatie

²⁵ De discussie spitst zich hier op de goddelijkheid van Jezus Christus toe. Het smalend lasteren van Maria is derhalve geen strafbare godslastering op. Zie: Rb. Amsterdam, 20 december 1934, NJ, 1934, 1713; HR, 23 mei 1938, NJ, 1939, 11; Rb. Amsterdam, 23 juni 1965, NJ, 1965, 282.

van de directe godslastering - waartoe de wettekst hem ook dwingt - en waardoor de rechter gevaar loopt zich op een specifiek binnenkerkelijke terrein te begeven, ten opzichte waarvan hij zich terughoudend dient op te stellen.

Het lijkt dan voor de hand te liggen om deze bepaling maar te schrappen en *godslastering* als een louter godsdienstige, kerkelijke en theologische aangelegenheid te beschouwen waar de nationale Staat zich niet mee inlaat. Daarmee wordt dan ook tegemoet gekomen aan de kritiek, dat de strafbepaling godsdienstige en met name christelijke burgers extra bescherming biedt boven burgers met een niet-godsdienstige levensovertuiging en burgers zonder geloof. Het opzettelijk beledigen en discrimineren van burgers wegens hun godsdienst zou dan onder de algemene antidiscriminatie bepalingen kunnen vallen (WSr, art. 137, c-g). Deze conclusie is mijns inziens evenwel wat voorbarig, en verliest het constitutionele karakter van deze strafbepaling uit het oog.

5. De constitutionele achtergrond van de strafbaarstelling van godslastering als burgerlijk strafdelict

Wat het constitutionele karakter betreft zijn vier rechtsgronden relevant: het staatsbelang, de openbare orde, de godsdienstvrijheid, en de eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer.

Het staatsbelang. Hier staat de vraag centraal, of godslasterlijke uitingen een direct staatsbelang schaden. Godslastering zou dan een directe aantasting van de grondslag van de nationale Staat en van de nationale samenleving betekenen. De strafbaarheid dient dan het staatsbelang. Dit zou in de rede liggen, wanneer de staat een bepaalde godsdienst als staatsgodsdienst erkent, of als de staat een belijdende c.q. godsdienstige staat is. Quod non. In Nederland zijn staatsneutraliteit inzake godsdienstige aangelegenheden en de scheiding van kerk en staat grondslagen van het staatsbestel²⁶.

De openbare orde. De handhaving van de openbare orde is de belangrijkste grondslag, waarop de Lex Donner historisch berust²⁷. Openlijke godslasteringen kunnen leiden tot maatschappelijke onrust, en verstoren daarmee de godsdienstvrede. De strafbaarheid van godslastering is gerechtvaardigd met het oog op de handhaving van de openbare orde.

²⁶ Zie: E.J. de Roo, o.c., 23-31; zie anders: J. Plooy, o.c., 84-88, 111. Naar Plooy's opvatting is er sprake van 'een voortdurende erkenning van de afhankelijkheid van God binnen het constitutionele staatsbestel' (p. 88).

²⁷ Zie: J. Plooy, o.c., 96-98, E.J. de Roo, o.c., 39-42.

Aldus wordt *openbare orde* vooral negatief verstaan: als de afwezigheid van wanorde en onrust.

Maar *openbare orde* heeft ook een positieve betekenis. Tot de openbare orde behoren ook het waarborgen en handhaven van de vrijheidssferen, die burgers en hun gemeenschappen en met name ook minderheden genieten in een democratische samenleving, zodat zij zich vrij en onbelemmerd kunnen ontplooiën en aldus aan het maatschappelijk leven deelnemen.

Tot de burgerlijke vrijheidssferen behoren de godsdienstvrijheid en de eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer, die de Nederlandse grondwet als grondrechten regelt (Gw, artt. 6, 10).

*De godsdienstvrijheid*²⁸ (Gw, Art. 6) De godsdienstvrijheid omvat de vrijheid een godsdienst aan te hangen, en deze zowel in huiselijke kring als in de openbaarheid in vieringen en plechtigheden te uiten, privé en openlijk de godsdienst uit te dragen en over te dragen in opvoeding, onderwijs en verkondiging, alsook de vrijheid zich overeenkomstig de godsdienst te gedragen. De godsdienstvrijheid omvat ook de gemeenschappelijke uitoefening ervan en daarmee samenhangend de organisatievrijheid²⁹.

De grondwettelijke erkenning van de godsdienstvrijheid als een burgerlijk grondrecht betekent, dat burgerlijke godsdienstigheid als een goed (*bonum*) wordt beschouwd, zowel voor het individu als voor de samenleving. Aan het burgerlijk vrijheidsrecht correleert de staatsplicht om de godsdienstvrijheid te respecteren en te waarborgen, dat godsdienstige gemeenschappen vreedzaam aan het maatschappelijk leven kunnen deelnemen, en dat ze worden beschermd tegen onrechtmatige inbreuken daarop.

De vraag is dan, of openlijke, smalende de burger krenkende godslastering een onrechtmatige inbreuk op de godsdienstvrijheid is. In deze samenhang speelt ook de vraag naar de samenhang van godslasterlijke uitlatingen met het grondrecht van de vrijheid van meningsuiting (Gw, art. 7). Godsdienst en godsdienstigheid moeten kritiek en speelse parodie kunnen dulden. Maar zoals reeds is betoogd, gaat het bij de strafbaarheid van godslastering niet om de godslasterlijke uitlatingen, maar om het openlijke, smalende, honende en krenkende karakter ervan, waarmee de godslasteraar de burger beoogt te beledigen.

Beledigingen, zeker wanneer ze een openlijk en hatelijk karakter hebben, belemmeren de burger of een groep burgers in hun bewegingsvrijheid. Ze lokken een reactie uit en zetten tot een reactie aan, die aan het smalende

²⁸ Hier worden de traditionele rechtgronden `bescherming van de godsdienstigheid als cultuurogoed (*Religionsschutztheorie*) en de bescherming van de godsdienstige gevoelens (*Gefühlsschutztheorie*) onder de godsdienstvrijheid behandeld. Zie: J. Plooy, o.c., 94-97, E.J. de Roo, o.c., 31-39.

²⁹ B.P. Vermeulen, Artikel 6, in: De Grondwet, een systematisch en artikelsgewijs commentaar, A.K. Koekoek (ed.), Deventer, Tjeenk Willink, 2000, 96-98.

hatelijk karakter beantwoordt. Een reactie kan zijn, dat een burger of een groep burgers in verzet komt, waardoor de openbare orde (het vredig samenleven) gevaar loopt; en een andere reactie kan zijn, dat de burger of de groep burgers binnen de samenleving wordt gemarginaliseerd, hetgeen in strijd is met de democratische samenleving, die pluriform is. De onrechtmatigheid van de openlijke smalende de burger krenkende godslastering is gelegenheid in het feit, dat het de burger in de uitoefening van zijn grondwettelijk gegarandeerd vrijheidsrecht beperkt: dat wil zeggen de door de samenleving te respecteren en te aanvaarden vreedzame uitoefening van de godsdienstvrijheid. Kortweg: de smalende godslasterende burger respecteert zijn medeburger niet in de vreedzame uitoefening van zijn vrijheidsrecht. De strafbaarheid van openlijke smalende godslastering is gerechtvaardigd, omdat het de openbare orde en het democratisch samenleven door dit type van uitlatingen gevaar loopt. Het is een legitieme beperking van de vrijheid van meningsuiting door het onnodige krenkende karakter van de uitlatingen³⁰. De strafbaarheid is eveneens gerechtvaardigd, omdat godslastering de persoonlijke levenssfeer onrechtmatig aantast.

De eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer (Gw, art. 10). Het recht op eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer oftewel het recht op privacy waarborgt de burger een vrije en onbelemmerde deelname aan het maatschappelijk leven. Tot de eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer behoort het recht op lichamelijke en geestelijke integriteit³¹. Tot de geestelijke integriteit behoort natuurlijk de godsdienstige overtuiging van een burger.

Openlijke smalende godslasteringen vormen een inbreuk op de persoonlijke levenssfeer van de godsdienstige burger, doordat de lasteraar zich iets van de persoonlijke godsdienstige levenssfeer van de burger toeigent, om deze vervolgens daarmee onnodig smalend te krenken (*accapatie*) en aldus te desavoueren. De godslasteraar respecteert aldus de persoonlijke levenssfeer van de burger niet, maar schendt deze. De strafbaarheid van godslastering is derhalve ook in samenhang met de eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer gerechtvaardigd³².

6. Niet afschaffen, maar aanpassen

³⁰ Zie J. Griffiths, Geef mij meer fatsoen en minder recht, NJB, 79(2004), 2336-2337; zie ook: EHRM, 20 september 1994, NJ, 1995, 366; EHRM, 25 november 1996, NJ, 1996, 359; Vgl. B.P. Vermeulen, Freedom of Thought, Conscience and Religion (Article 9), in: Theory and Practise of the European Convention on Human Rights, Van Dijk, Van Hoof (ed.), Antwerpen, 2006, 761-764.

³¹ G. Overkleef-Verburg, Art. 10, in: De Grondwet, een systematisch en artikelsgewijs commentaar, A.K. Koekkoek (ed.), Deventer, Tjeenk Willink, 2000, 160, 164, 176.

³² Plooy noemt het wel, maar werkt het niet uit. Zie: J. Plooy, o.c., 89.

Gezien het constitutionele karakter (openbare orde, godsdienstvrijheid en eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer) van de strafbaarheid van godslastering, ligt het niet voor de hand art. 147 sub 1° uit het strafwetboek te schrappen. De eigenheid van de bepaling is gelegen in het feit, dat die godsdienstige overtuigingen als zodanig beschermt; het gaat - zagezegd - om de bescherming van godsdienstigheid van binnenuit³³.

Maar de huidige formulering kan niet worden gehandhaafd. Het zwaartepunt van art. 147, sub 1° WStr, de godslastering, blijkt tevens het zwaktepunt van de bepaling te zijn³⁴.

Zoals hierboven is betoogd, brengt de interpretatie van de godslasteringbepaling de burgerlijke rechter in verlegenheid en stelt hem als het ware in de positie van een kerkelijke ambtsdrager, hetgeen naar het Nederlands staatsbestel (staatsneutraliteit, scheiding kerk en staat) onwenselijk is. Uit de rechtsspraak, de strafoplegging en het vervolgingsbeleid blijkt dan ook een grote terughoudendheid om deze bepaling toe te passen³⁵. Godslastering is immers een godsdienstig, kerkelijk en theologisch begrip, dat tot het domein van het geloof, de theologie en het kerkelijk recht behoort.

Aldus schiet art. 147, sub 1° WStr zijn doel voorbij, doordat het accent teveel op de godslastering ligt en te weinig op de krenking van de godsdienstige gevoelens van de burger, waar het eigenlijk om gaat. Opmerkelijk genoeg, dient vastgesteld te worden, dat de godslasteringclausule eigenlijk een beperkende clausule is, aangezien het openlijk krenken van godsdienstige overtuigingen alleen strafbaar is, wanneer en voor zover van smalende godslastering sprake is. Andere godsdienstige aangelegenheden, zoals het beledigen van Maria en van heiligen (de zgn. indirecte godslastering) vallen buiten de strafbepaling. Maar deze clausule domineert de interpretatie van art. 147, sub 1° WStr in die mate, dat de toepassing ervan daardoor schier onmogelijk wordt, en de intentie van de bepaling niet tot zijn recht komt.

In het perspectief van het openlijk ontoelaatbaar en onnodig (smalend en honend) krenken van de godsdienstige levensovertuigingen van burgers

³³ Het maakt verschil om iemand te beledigen, *omdat* hij gelooft en het beledigen van iemands geloof. Daarmee onderscheidt de godslasteringbepaling zich van de antidiscriminatie bepalingen van art. 137 c-g WStr. Zie: E.J. de Roo, o.c., 230, J. Plooy, o.c., 114-120.

³⁴ Zie ook P.B. Cliteur, Godslastering en zelfcensuur na de moord op Theo van Gogh, NJB, 79(2004), 2328-1335.

³⁵ Bijv. Rb. Amsterdam, 23 juni 1965, NJ, 1965, 282, waar de rechter uitsprekt, dat er van godslastering in de zin van art. 147, sub 1° WStr sprake is en een straf van fl. 100,= (43 euro) oplegt. Zie: J. Plooy, o.c., 78-83, 106-107. In deze context wordt de strafbepaling als 'dode letter' getypeerd, zie: G.J. Spijker, Een blad voor de mond, Vrijheid van meningsuiting en discriminatieverbod, Kort Commentaar 5, Wetenschappelijk Instituut Christenunie, Amersfoort, 2002, 27-30; Handelingen II, 2004/2005, 1432; 1663.

zou de bepaling opnieuw kunnen worden geredigeerd. In Duitsland is na jarenlange discussies de strafbaarheid van godslastering komen te vervallen en vervangen door een artikel dat godsdienstige en levensbeschouwelijke overtuigingen tegen onrechtmatige inbreuken daarop beschermt.

Wellicht kan deze bepaling als grondslag dienen voor een mogelijke herformulering van art. 147, bis 1° WSr.

Bundesstrafgesetzbuch, Art. 166

Par. 1. Wer öffentlich oder durch Verbreiten von Schriften den Inhalt des religiösen oder weltanschaulichen Bekenntnisses anderer in eine Weise beschimpft, die geeignet ist, den öffentlichen Frieden zu stören, wird mit Freiheitsstrafe bis zu drei Jahren bestraft.

Par. 2. Ebenso wird bestraft, wer öffentlich oder durch Verbreiten von Schriften eine Inland bestehende Kirche oder andere Religionsgesellschaft oder Weltanschauungsvereinigung ihre Einrichtungen oder Gebräuche in einer Weise beschimpft, die geeignet ist, den öffentlichen Frieden zu stören.

Dit artikel beperkt zich niet tot de strafbaarstelling van godslastering, en is in die zin ruimer geformuleerd dan het huidige artikel. Het biedt de rechter echter een toetsingskader aan de hand op basis waarvan een uitspraak kan worden gedaan, waarbij niet meer het godsbeeld centraal staat. Bij een mogelijke herformulering kan de huidige strafmaat aan de strafmaat van de antidiscriminatie bepalingen³⁶.

Door zowel de godsdienstige als levensbeschouwelijke overtuigingen van burgers te beschermen, beantwoordt de strafbepaling tevens aan art. 6, Gw, dat de vrijheid van godsdienst en levensovertuiging regelt, en aan de artt. 145 en 146, die godsdienst en levensovertuiging op een lijn stellen. Daarmee wordt ook tegemoet gekomen aan een kritiek, dat art. 147, bis 1° WSr de godsdienstige burgers boven andere burgers bevoordeelt³⁷.

³⁶ Dat wil zeggen een maximale gevangenisstraf van een jaar of een geldboete van de derde categorie in plaats van een maximale gevangenisstraf van twee maanden of een geldboete van de tweede categorie (Zie: art. 137, c en d WSr).

³⁷ Handelingen II, 2004/2005, 1336-1338, 1422, 1431, 1432, 1663.